

УДК 323.1 (477) „20”

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2019-45-92-103>

Коцур Віталій,

кандидат політичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу
національних меншин

kotsurv@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6647-7678>

Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України,
вул. Генерала Алмазова, 8. м. Київ, 01011

Kotsur Vitalii,

Ph.D. in Political Sciences, Assoc. Prof.,
Senior Research Scientist of the Department
of National Minorities

kotsurv@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6647-7678>

I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-
National Research of the National Academy
of Sciences of Ukraine
8, General Almazova St., Kyiv, Ukraine,
01011

ПРОЦЕСИ ПОЛІТИЗАЦІЇ ЕТНІЧНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ

У даній статті розкриваються процеси політизації етнічності в Україні в умовах зовнішньої агресії, зокрема, формування і діяльність партій та об'єднань етнічного характеру. Серед них варто виділити Українську Національну консервативну партію, Конгрес Українських Націоналістів, Слов'янську партію, «КМКС «Партія угорців України», Демократичну партію угорців України, Політичну партію «Русичи», Політичну партію «Інтернаціональна», Політичну партію «Українська Галицька партія» тощо. Особливої уваги під кутом зору забезпечення суспільно-політичної стабільності на Закарпатті заслуговують русинські рухи. Чільне місце в державній політиці в етнонаціональній сфері відіграє моніторинг суспільно-політичної діяльності угорської національної меншини, особливо в умовах гібридної війни російської Федерації. Російська агресія проти України вплинула на політичну позицію угорських організацій на Закарпатті. В умовах «гібридної війни» мала місце антиукраїнська діяльність з використанням національних меншин. Зокрема, на півдні Одещини російські найманці закликали до національно-територіальної автономії та провокували силову реакцію України проти громад нацменшин. Водночас використовувалися методи розпалювання міжетнічної ворожнечі шляхом вчинення насильницьких акцій, а саме: актів вандалізму, погроз і нападів.

Водночас важливе значення в процесах політизації етнічності відіграє мовний чинник. Саме тому державна політика в сфері міжнаціональних відносин має враховувати регіональні особливості, передбачати заходи по консолідації і гармонізації українського соціуму з урахуванням зовнішніх і внутрішніх викликів XXI ст.

Ключові слова: політизація етнічності, національні меншини, зовнішні і внутрішні виклики, політичні партії, Україна, російська агресія.

THE PROCESSES OF POLITIZATION OF ETHNICITY IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EXTERNAL AGGRESSION

This article reveals the processes of politicization of ethnicity in Ukraine in the conditions of external aggression, in particular, the formation and activity of the parties and associations of ethnic character. Among them it is worth underlining the Ukrainian National Conservative Party, the Congress of Ukrainian Nationalists, the Slavic Party, 'KMKS' the Party of Hungarians of Ukraine, the Democratic Party of Hungarians of Ukraine, the Political Party

'Rusychi', the Political Party 'International', the Political Party 'Ukrainian Galician Party' etc. From the angle of view of ensuring the social and political stability in Zakarpats'ka region, Rusyn movements deserve special attention. An important place in the state policy in the ethno-national sphere occupies monitoring of the socio-political activity of the Hungarian national minority, especially in the context of the hybrid war of the Russian Federation. Russian aggression against Ukraine influenced the political position of Hungarian organizations in Zakarpats'ka region. In the context of the 'hybrid war', anti-Ukrainian activities with the use of national minorities took place. In particular, in the south of Odes'ka region, Russian mercenaries called for the national-territorial autonomy and provoked Ukraine's power reaction against minority communities. At the same time, the methods of interethnic hostility incitement were used by committing violent actions, namely: acts of vandalism, threats and attacks.

At the same time, the language factor plays an important role in the processes of politicization of ethnicity. That's why the state policy in the field of interethnic relations should take into account the regional peculiarities, provide for measures for consolidation and harmonization of Ukrainian society taking into account the external and internal challenges of the XXI century.

Key words: *politicization of ethnicity, national minorities, external and internal challenges, political parties, Ukraine, Russian aggression.*

На сучасному стані суспільного розвитку наслідком і водночас проявом політизації етнічності є формування і діяльність партій та об'єднань етнічного характеру. На січень 2017 р., серед зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій, які у своїх програмах і практичній роботі апелювали до інтересів конкретних національних меншин, можна віднести: Українську Національну консервативну партію, Конгрес Українських Націоналістів, Слов'янську партію, «КМКС «Партія угорців України», Демократичну партію угорців України, Політичну партію «Русичи», Політичну партію «Інтернаціональна», Політичну партію «Українська Галицька партія»; зареєстровані 2016 р. в Одеській обл. – Політичну партію «Циганська партія України» та Політичну партію «Грузинська партія України», а також Політичну партію «Партія поляків України» [8], зареєстровану в 2014 р. Переважно етнічні партії нечисельні, а їхня діяльність має регіональний вимір і залежить від компактного проживання етноспільноти.

Водночас, внаслідок анексії Криму, агресії Російської Федерації на Донбасі, загострення внутрішньополітичних протиріч, погіршення соціально-економічної ситуації в середині країни, зростає ймовірність того, що суспільні процеси трансформуватимуться в міжетнічну ворожнечу, сепаратистські рухи або терористичні дії. Саме тому органам державної влади важливо чітко розрізняти деструктивні прояви і конструктивні можливості етнополітичних процесів у країні та в окремих регіонах. За спостереженнями НІСД [13], станом на кінець 2016 р., регіонами, де могли актуалізуватися ризики пов'язані з процесами політизації етнічності, є Закарпатська та Одеська області.

У запропонованому огляді розглядаються складні і суперечливі процеси політизації етнічності в Україні на тлі «гібридної війни» Російської Федерації проти України, геополітичних впливів в царині національних відносин ХХІ ст. Враховуючи певні політичні чинники та історичні уроки окупації Росією українського Криму і Донбасу, особливої уваги під кутом зору забезпечення суспільно-політичної стабільності на Закарпатті заслуговує вивчення русинського руху та діяльності угорської громади.

Відомо, що русини, компактно проживають не лише на теренах Закарпатської обл., а й Румунії, Польщі, Угорщини, Словаччини, Хорватії та Сербії. Певний час політичної проблеми русинства на Закарпатті не існувало [18]. Водночас дослідники вже на ранньому етапі становлення Української незалежної держави звертали увагу на двоїстість українсько-русинської етнічної самосвідомості в значній частини громадян України – мешканців Закарпаття. У дослідженні Інституту соціальної та політичної психології НАПН України наголошувалося, що русинський чинник може політизуватися в разі

некоректних дій влади або активізації русинського громадсько-політичного руху. Русини Закарпаття не мають своєї політичної партії, але на території області діє мережа їхніх громадських організацій та спілок [10]. Самі лідери русинського руху, зокрема М. Бобинець, виділяють два окремих напрями «політичного русинства»: проросійський та проєвропейський [27].

Проросійський напрям «політичного русинства» є нечисельним і не має помітної підтримки на Закарпатті. До найвідоміших його лідерів належать: Д. Сидор та П. Гецько. Визначальною рисою цього напрямку є антиукраїнська сепаратистська спрямованість.

Представники проросійського напрямку орієнтуються на Росію та вимагають визнання окремої «русинської національності», надання автономії або навіть незалежності регіону Закарпаття. Особливо це простежується на діях П. Гецька, який у березні 2015 р. від «імені русинського населення та русинських організацій» закликав президента РФ, в разі відмови уряду України надати автономію, ввести на Закарпаття «миротворчі сили» [28].

Проєвропейський напрям «політичного русинства» чисельніший і саме з ним намагаються самоідентифікуватися лідери русинського руху. До найвпливовіших організацій русинів «проєвропейського спрямування» на Закарпатті належать: «Крайове Товариство Підкарпатських Русинів», «Русинський край», Закарпатське обласне культурологічне товариство ім. Духновича, «Сойм подкарпатських русинів» та інші. Визнаними лідерами русинського руху є М. Бобинець, Ю. Продан, Є. Жупан, М. Староста, М. Алмашій, С. Сікора та інші.

Метою проєвропейської течії русинського руху є визнання на законодавчому рівні окремого «русинського» етносу. Перші спроби законодавчого врегулювання цих питань (проекти Постанов Верховної Ради «Про русинів в Україні» та «Про визнання національності «русин» №8406 від 03.11.2005 та постанови «Про русинів в Україні» №7242 від 12.10.2010 р.) робилися представниками проросійської та нині забороненої КПУ без врахування тих чинників, що право на вільний вибір національності гарантоване законом про національні меншини.

На сучасному етапі представники русинського руху намагаються використати подібні законодавчі ініціативи, які порушують питання запровадження національно-територіальних автономій в Україні. Зокрема, 5 жовтня 2016 р. голова обласної спілки громадських організацій «Народна рада русинів Закарпаття» Євген Жупан наголосив, що формування територіальної автономії для кримськотатарської меншини та ігнорування таких ініціатив у Закарпатті щодо автономних прав закарпатських русинів, носитиме дискримінаційний характер.

Відтак, у 2015-2016 рр. активізувалися представники русинського руху щодо підведення науковоподібних аргументів на підтримку ідеї русинської відокремленості та автономії на Закарпатті. Дані питання порушувалися під час роботи круглого столу «Національно-культурна автономія Закарпаття як один із засобів збереження єдності в Україні» (20 липня 2016 р., м. Мукачево) та наукової конференції «Русини в Європі та Україні», ініційованої русинськими організаціями «Крайове Товариство Підкарпатських Русинів» та «Русинський край» (19 листопада 2016 р., м. Мукачево).

Отже, русинський рух за останні 20 років і, особливо, впродовж 2010-2016 рр. зміг розвинути організаційну структуру місцевого значення в низці районів Закарпаття, налагодив зв'язки із відомими політичними силами регіону та робив спробу вплинути на центральні органи влади. Водночас помітно, що цілі, які переслідують помірковані русинські організації, термінологічно перегукуються з інтересами відверто проросійських сепаратистських політичних сил.

Для Російської Федерації була б бажаною ситуація, коли б русини розглядали свої цілі як «природно притаманні», а українська влада – не помічала в русинському русі нагальних інтересів пересічних громадян із двоїстою етнічною самоідентифікацією. Саме в такому разі суперечності ставали б дедалі помітнішими і могли б призвести спочатку до

пасивного опору, а при певній підривній роботі з боку Росії – до гострого протистояння між органами влади та субетнічною громадою на Закарпатті.

Донедавна окремими соціологічними дослідженнями ситуації на Закарпатті (Інститут соціальної та політичної психології АПН України [20], грудень 1996 р.) підтверджувалося, що угорці демонструють лояльність до центральної влади та найменш схильні до участі у масових протестних виступах. З іншого боку, угорці відверто демонстрували своє прихильне ставлення до ідеї автономії Закарпаття у складі України. З певними застереженнями, ідею автономії можна розглядати як точку дотику угорської громади із русинським рухом та основою для ситуативної суспільно-політичної співпраці між ними. Поширені автономістські настрої угорців Закарпаття знаходять відгук з боку Угорщини як держави, що піклується про свою діаспору. Політична, матеріальна та інтелектуальна підтримка урядом Угорщини закарпатських угорців, яка після вступу Будапешту до ЄС і, особливо, після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС спирається на принципи європейського права, не відкидає ідеї створення територіально-культурної автономії у Закарпатській обл. До проявів такої підтримки варто зарахувати фінансування соціально-економічних і політичних угорських організацій та рухів на Закарпатті [11]. На території Закарпатської обл. діють дві політичні партії етнічних угорців – Товариство угорської культури Закарпаття – Партія Угорців України (КМКС), а також Демократична партія угорців України (ДПУУ). Хоча обидві партії формально мають статус всеукраїнських, їхня діяльність та співпраця зосереджена винятково в місцях компактного проживання угорців в окремих районах Закарпаття. Скорочення чисельності депутатів місцевих рад та запровадження нової системи місцевих виборів у 2015 р. спонукали угорські політичні групи шукати порозуміння під час місцевих виборів цього ж року. Зокрема, на виборах до Закарпатської обласної ради угорські партії та організації створили спільний список КМКС та отримали 8 мандатів [25]. Всього за підсумками виборів 2015 р. угорські політичні сили здобули представництво в 4 районних радах (більшість у Берегівській райradі) та 4 міських радах.

Російська агресія проти України та негативна громадська думка щодо надання на вимогу Росії «особливий статус» для ОРДЛО помітно вплинули на політичну позицію угорських організацій на Закарпатті. Зокрема, після 2015 р. угорська громада та офіційний Будапешт знизили рівень публічної підтримки та вимог щодо створення Притисянського автономного району. Водночас значна увага місцевою владою приділялася превентивним заходам, що мали на меті спростувати прагнення угорської громади Закарпаття відокремитися від України заради приєднання до Угорщини. Місцеві угорські організації не висловлювалися на підтримку ідеї «подвійного громадянства», яку просували в Угорщині напередодні парламентських виборів правляча партія «Фідес» [26]. Основними напрямками діяльності угорських організацій залишилися просвітницькі та культурні заходи. До того ж на Закарпатті було створено винятково комфортні умови для задоволення мовних, освітніх і культурних потреб угорської громади [14].

З огляду на це представники угорської громади у Верховній Radі України висловлювали стурбованість з приводу можливих законодавчих змін, спрямованих на утвердження української мови як державної [23]. Зокрема, народний депутат Василь Брензович, голова Товариства угорської культури Закарпаття (КМКС), вважав, що законопроекти про державну мову поставлять під загрозу існуючу систему угорськомовної освіти в Україні, суперечать Конституції України та Декларації про принципи співробітництва між Україною та Угорщиною щодо забезпечення прав національних меншин 1991 р. Іншим приводом для стурбованості угорської громади стали прояви ворожнечі, які демонструвалися з боку радикально-націоналістичних сил на Закарпатті та провокації російських агентів впливу, спрямованих на поширення недовіри між українцями та угорцями [7].

Відповідно до Всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Одеській обл. компактно проживало 74 % болгар України, зокрема, в Болградському районі – 60,8 %,

молдовська національна меншина чисельністю 123,8 тис. осіб, а також менш чисельні етнічні громади – румуни, роми, гагаузи, поляки, албанці. На території регіону діє більше 165 національно-культурних товариств [9].

При цьому дві найбільші національні меншини – болгари та молдаван компактно проживають на півдні області, що внаслідок географічного положення сприяє більшій відособленості їхніх громад. Ця особливість проживання громад болгар та молдаван використовується Росією, для інформаційного та громадсько-політичного впливу з території невизнаної Придністровської молдавської республіки та автономного регіону Гагаузії на півдні Молдови.

Серед найбільш небезпечних проявів антиукраїнської діяльності варто виокремити низку методів пропагандистської роботи. Це, насамперед, поширення на півдні Одещини закликів до національно-територіальної автономії та провокування силової реакції України проти громад нацменшин. Прикладом таких інформаційних спецоперацій було звернення до Президента України від «болгарської діаспори» від 27 червня 2016 р. із вимогою надати територіальну автономію болгарам в Одеській та Херсонській областях [5]. Також варто згадати підготовку та матеріально-організаційну підтримку сепаратистських екстремістських рухів, які копіювали методи заколотників «ДНР/ЛНР». До таких спроб можна віднести план із створення на півдні Одещини «Народної ради Бесарабії» [16]. Додатковою безпековою загрозою в регіоні стає проникнення через кордон з Молдовою гагаузів та молдаван, які були рекрутовані російськими спецслужбами для участі в бойових діях на Донбасі на боці сепаратистів та пройшли спеціальну диверсійну підготовку в Росії [1]. Також часто використовувалися методи розпалювання міжетнічної ворожнечі шляхом вчинення насильницьких акцій «прямої дії» (вандалізм [24], погрози, напади [6]) від імені українських «націонал-радикалів» проти представників національних меншин.

Ситуація на Одещині ускладнювалася також внаслідок відкритої проросійської орієнтації представників «Опозиційного блоку», які вели активну агітацію проти реформи децентралізації та укрупнення громад. Наслідком таких дій стало поширення недостовірної інформації щодо підготовки ліквідації Болградського району та розділення болгарської громади між кількома новими адміністративно-територіальними одиницями. Це було зроблено з метою штучної антиукраїнської мобілізації меншин та винесення цього питання на розгляд обласної ради [19]. Водночас варто звернути увагу на брак комунікації Одеської ОДА з представниками громад національних меншин півдня області. Покращення інформаційно-комунікативної взаємодії з лідерами національних меншин могло б завадити штучному загостренню та політизації цього питання. Такі ж загрози мають місце і на Закарпатті. Існує ймовірність виступу громади болгар та молдаван з протестними акціями із закликом заблокувати ухвалення законів про державну мову.

Саме тому місцевим керівним органам важливо здійснювати постійний моніторинг вимог і потреб громад національних меншин на півдні Одеської обл., що дозволить як налагодити з ними діалог без політичних посередників проросійської орієнтації, так і попередити протестну активність у майбутньому. Водночас спеціальним службам України слід посилити протидію підривним акціям РФ у регіоні та забезпечити посилений прикордонний контроль на півдні області для попередження проникнення диверсійних груп з Придністров'я та Гагаузії.

Етнополітична ситуація на Закарпатті зумовлює потребу в проведенні фахового соціологічного дослідження в регіоні, яке мало б на меті виявити основні інтереси, побоювання та причини невдоволеності мешканців регіону, оцінити потенціал етнічної складової в протестних настроях, визначити шляхи і способи розв'язання суперечливих, конфліктних або наболілих питань суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку. Водночас органам державної влади на Закарпатті необхідно продовжувати обраний головою ОДА курс на підтримку постійного діалогу із громадами області та стримування окремих політичних, насамперед націонал-радикальних сил від акцій

«прямої дії». При ухваленні рішень щодо підтримки стабільної співпраці з угорською громадою необхідно розрізняти відмінності між інтересами угорців Закарпаття, внутрішньополітичними процесами в самій Угорщині та провокаціями, які здійснює Росія. У зв'язку з цим важливо забезпечити засадничі гарантії функціонування угорськомовної освіти на Закарпатті. Також, у рамках підготовки до реформування виборчого законодавства та переходу до пропорційної системи варто повернутися до ідеї єдиного виборчого округу для всієї угорської спільноти, який давав би їм право отримати не менше двох представників у Верховній Раді на чергових виборах 2019 р. Таким чином, Україні вдалося б створити додатковий механізм суспільно-політичної інтеграції угорської громади.

Враховуючи активні інформаційно-пропагандистські зусилля Росії всередині Угорщини [15], спрямовані на дискредитацію України, потрібно продовжувати роботу з блокування доступу на територію України осіб, організацій та політичних сил, які діють відповідно до настанов російських ЗМІ та спецслужб. Окрім того, варто в режимі діалогу пояснити уряду Угорщини позицію, згідно з якою такі особи чи організації будуть ставати об'єктами застосування закону «Про санкції».

Важливе значення в процесах політизації етнічності відіграє мовний чинник. Як показують соціологічні дослідження, існує кореляція між мовно-етнічною ідентичністю частини громадян та їх вразливістю від проросійської пропаганди. За даними опитування Київського міжнародного інституту соціології [17], російськомовні громадяни та представники російського етносу можуть бути більш схильними до сприйняття російської пропаганди. Водночас за даними соціологічних досліджень у 2015-2017 рр. Південь, Схід і частково Центр країни залишаються російськомовним середовищем [3]. Зокрема, упродовж 2015-2017 рр. зросла частка громадян, які вдома спілкуються винятково російською мовою в Дніпрі та Одесі. Така ж ситуація спостерігається і в Маріуполі, де частка україномовних стабільно дорівнює 1 %, а російськомовне населення впродовж 2016-2017 рр. збільшилося на 10 % за рахунок тих, хто спілкувався вдома як російською, так і українською. Це пояснюється й тим, що до регіонів переселилися громадяни з окупованих територій Донбасу та Криму. Тенденція зменшення україномовного населення простежується в Ужгороді. Там чисельність респондентів, які вдома говорять іншою мовою становить 14 %, що є найвищим показником серед міст країни. У зв'язку з цим влада має сприяти піднесенню престижу української мови не лише в системі освіти, а й в усіх закладах, які утримуються з державного бюджету в регіонах, де спостерігається русифікація. Соціологічні опитування вказують також на наявність протестного потенціалу, пов'язаного з незадовільною економічною ситуацією та погіршенням добробуту громадян [4, с.118]. Отже, з'ясування ризиків та можливостей, що впливають із етнічної структури зайнятості, дозволить попередити поглиблення відчуженості між громадянами різних етнічних спільнот і сприятиме економічній інтеграції національних меншин.

Згідно з концепцією М. Гехтера, етнічний поділ праці може створювати проблему у разі нерівномірного впливу процесу модернізації на різні етнічні громади та застосування домінуючим етносом економічної політики, що сприймається іншими як дискримінуюча чи несправедлива [21]. При цьому *соціальні диспропорції* найбільш виразно *проявляються в етнічних особливостях суспільного поділу праці за її характером – розумовим та фізичним* [12, с.83]. Пошук шляхів до відновлення «втраченого» балансу розподілу економічних ресурсів може призводити до етнополітичних конфліктів. Для виявлення етноконфліктного потенціалу варто провести порівняння двох умовних поліетнічних територій України: районів Закарпаття, де сконцентровано 97 % угорської національної меншини та Приазов'я Донецької та Запорізької областей, де проживає 95 % грецької національної меншини (за даними перепису 2001 р.). Так, на території компактних поселень греків частка зайнятих розумовою діяльністю найбільшою є саме серед представників грецького етносу. Водночас у компактних поселеннях болгар Приазов'я,

більше поширена зайнятість фізичною працею. На Закарпатті лідером розумової діяльності є представники російського етносу – 54 %, що на 24 % перевищує частку українців, на 32 % – угорців, на 40% – румунів. Роми становлять лише 3% представників цієї категорії. У територіальних громадах Закарпаття та Приазов'я проаналізовані показники засвідчують вищу «соціальну інтегрованість» представників національних меншин, порівняно з етноросійською більшістю (греків на Приазов'ї, росіян – на Закарпатті). Етнічні спільноти, які є менш представленими в категорії зайнятих розумовою діяльністю, відчують відокремленість, прагнуть відновити втрачений реальний, а подекуди й уявний баланс, та є більш відкритими до маніпуляцій та інформаційного впливу, як, наприклад, болгари та угорці. Водночас гострота ситуації на Закарпатті буде знижуватися з огляду на наявність у представників угорської громади паспортів Угорщини. Це надає їм можливість використання соціально-економічних переваг держав-членів ЄС, не відмовляючись від громадянства України. З іншого боку, у середньостроковій перспективі це призведе до відтоку найбільш кваліфікованих угорців за кордон, а маргіналізована меншість може стати більш уразливою для антиукраїнської пропаганди та участі в екстремістських рухах.

Тоді як на Приазов'ї в умовах соціально-економічної кризи та наближеності до зони бойових дій з усіма супутніми проявами (розповсюдження зброї, поява контрабандних шляхів, диверсійно-підривна діяльність сил РФ та сепаратистів) зростає загроза залучення представників національних меншин, які займаються низько кваліфікованою та погано оплачуваною працею до незаконної діяльності.

Вироблення рекомендацій щодо впливу держави на етнічну структуру зайнятості потребує виявлення актуальної етнічної структури населення в цільових регіонах та інвентаризації можливостей щодо залучення державних та зовнішніх інвестицій у розвиток регіонів і поступового невілювання соціальних диспропорцій. Виглядає доцільним організувати статистичні дослідження в Одеській, Донецькій, Херсонській та Закарпатській областях напередодні запланованого проведення всеукраїнського перепису населення в 2020 р.

Отже, державна політика стосовно процесів політизації етнічності в окремих регіонах повинна передбачати консолідацію та розвиток української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також сприяння збереженню етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх національних меншин. Хоча в основі цієї політики лежать положення Конституції України, профільного законодавства та окремих міжнародно-правових актів, досягнення вказаних цілей вимагає постійного діалогу між органами влади та етнічними громадами України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Exclusive: Russian diplomats expelled from Moldova recruited fighters – sources. Reuters. URL: http://www.reuters.com/article/us-moldova-russia-expulsions-idUSKBN1941DA?feedType=RSS&feedName=topNews&utm_source=twitter&utm_medium=Social (дата звернення: 11.04.2019).
2. Ukrainian Municipal Survey, 20 January – 8 February 2016. International Republican Institute. URL: http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/municipal_poll_2016_-_public_release.pdf (дата звернення: 09.04.2019).
3. Ukrainian Municipal Survey, March 2 – 20 2015. International Republican Institute. URL: http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-05-19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf (дата звернення: 11.04.2019).
4. Балакірева О. М., Дмитрук Д. М. Оцінка соціально-політичної ситуації наприкінці 2016 року // Український соціум. 2016. № 4 (59). С. 118. URL: <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/US-4-2016/101-133.pdf> (дата звернення: 10.04.2019).

5. Болгарська діаспора України вимагає від Порошенка територіальної автономії. ЗМІ. Обозреватель. URL: <http://oboz.ks.ua/politics/bolgarska-diaspora-ukrayini-vimagaye-vid-poroshenka-teritorialnoyi-avtonomiyi-zmi-070414602> (дата звернення: 11.04.2019).

6. В Одесі СБУ викрила організаторів провокаційного маршу, керованого російськими спецслужбами. Тиждень.ua. URL: <http://tyzhden.ua/News/190434>.

7. Виступ В.Брензовича на круглому столі «Угорський чинник у внутрішній політиці України. НІСД. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/2625/> (дата звернення: 11.04.2019).

8. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 18 січня 2017 року. Департамент державної реєстрації та нотаріату Міністерства юстиції України. URL: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiyi/ (дата звернення: 10.04.2019).

9. Відповідно до інформації Управління культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини Одеської області, ... Центр культур національних меншин Закарпаття. URL: <http://culture.odessa.gov.ua/naconalno-kulturn-tovaristva-odesko-oblast/> (дата звернення: 11.04.2019).

10. Відповідно до інформації Центру культур національних меншин Закарпаття, в Україні діють такі русинські організації ... Центр культур національних меншин Закарпаття. URL: <http://centerkultur.xtreemhost.com/archives/category/tovarustva> (дата звернення: 11.04.2019).

11. Відповідно до інформації Центру культур національних меншин Закарпаття, в Україні діють такі угорські організації ... Центр культур національних меншин Закарпаття. URL: <http://centerkultur.xtreemhost.com/archives/category/tovarustva> (дата звернення: 11.04.2019).

12. Дегтеренко А.М. Етнонаціональний аспект життєдіяльності територіальних громад Українського Північного Приазов'я: монографія. Маріуполь: ТОВ «Друкарня «Новий світ», 2008. С. 83.

13. Дегтеренко А.М. Етнополітичні загрози та ризики національної консолідації: регіональний вимір Аналітична записка. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nats_konsol-eee72.pdf (дата звернення: 11.04.2019).

14. Для довідки: на Закарпатті діє близько 100 шкіл та більше 70 дошкільних закладів з угорською мовою навчання. Groza News. URL: <http://groza-news.com.ua/?p=8848> (дата звернення: 11.04.2019).

15. Довідково: Відповідно до Індексу інформаційного впливу Кремля медіа простір є сприятливим для гібридного впливу в Україні (Індекс – 49). (Індекс інформаційного впливу кремля, 2017. Media Sapiens. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/indeks_informatsiynogo_vplivu_kremlya/) (дата звернення: 11.04.2019).

16. Довідково: на базі дев'яти районів Одеської області в 2015 році була вчинена спроба створення «Бессарабської народної республіки» з представницьким органом «Народна рада Бессарабії» з метою «захисту інтересів національних громад Бессарабії». РБК. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/narodnaya-rada-bessarabii-predstavila-proekt-1431783528.html> (дата звернення: 11.04.2019).

17. Довідково: Українці за етнічною приналежністю набрали 20 одиниць індексу РРП, етнічні росіяни – більш як утричі більше (66 одиниць РРП). Київський міжнародний інститут соціології. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510> (дата звернення: 11.04.2019).

18. Довідково: що засвідчило дослідження «Про зміст і рівень соціально-психологічної напруженості на Закарпатті» Інституту соціальної та політичної психології АПН України у грудні 1996 р., проведеного на замовлення Кабінету міністрів України.

19. Додаток до рішення обласної ради від 21 березня 2017 року № 333-VII «Звернення депутатів Одеської обласної ради до Прем'єр-міністра України щодо збереження Болградського району Одеської області як самостійної адміністративно-територіальної одиниці». Одеська обласна рада. URL: <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/333-VII.pdf> (дата звернення: 11.04.2019).

20. Дослідження «Про зміст і рівень соціально-психологічної напруженості на Закарпатті» Інституту соціальної та політичної психології АПН України у грудні 1996 р. // Поточний архів Інституту соціальної та політичної психології АПН України.

21. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія і практика. Енциклопедія / За ред. Ю. І. Римаренка. Київ: Довіра, 1998. 910 с.

22. На Закарпатті держсекретар угорського міністерства роз'яснюватиме місцевим угорцям економічну допомогу Угорщини. Закарпаття онлайн. URL: <http://zakarpattya.net.ua/News/168081-Na-Zakarpatti-derzhsekretar-uhorskoho-ministerstva-roziasniuvatyme-mistsevym-uhortsiam-ekonomichnu-dopomohu-Uhorshchyny> (дата звернення: 11.04.2019).

23. На Закарпатті зібрали 64 000 підписів проти мовних законопроектів у ВР. 7dniv.info. URL: <http://7dniv.info/society/88200-na-zakarpatt-zbrali-64-000-pdpisv-proti-movnih-zakonoproektv-u-vr.html> (дата звернення: 11.04.2019).

24. Наприклад: Коментар Речниці МЗС України Мар'яни Беци у зв'язку з вчиненням акту вандалізму щодо пам'ятника болгарським ополченцям, встановленого у місті Болград Одеської області. МЗС України. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/comments/7014-komentar-rechnici-mzs-ukrajini-marjani-beci-u-zvjazku-z-vchinennyam-aktu-vandalizmu-shhodo-pamjatnika-bolgarsykim-opolchencyam-vstanovlenomu-u-misti-bolgrad-odesykoji-oblasti> (дата звернення: 11.04.2019).

25. Обласна рада VII скликання. Закарпатська обласна державна адміністрація. URL: <http://zakarpat-rada.gov.ua/oblasna-rada/deputaty/oblasna-rada-vii-sklykannya> (дата звернення: 11.04.2019).

26. Орбан пропонує Україні узаконити подвійне громадянство для угорців Закарпаття. Європейська правда. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/03/30/7063844/> (дата звернення: 11.04.2019).

27. Стенограма засідання круглого столу 23 червня 2016 року // Поточний архів Національного інституту стратегічних досліджень.

28. ТАСС: Международная панорама – Русины Закарпатья требуют признания своей национальности и автономии края через диалог. ТАСС. URL: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1828915> (дата звернення: 11.04.2019).

29. Трете всеукраїнське муніципальне опитування 20 січня – 12 лютого 2017 року. International Republican Institute. URL: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_february_2017_ua.pdf (дата звернення: 11.04.2019).

REFERENCES

1. Exclusive: Russian diplomats expelled from Moldova recruited fighters – sources. Reuters. Retrieved from: http://www.reuters.com/article/us-moldova-russia-expulsions-idUSKBN1941DA?feedType=RSS&feedName=topNews&utm_source=twitter&utm_medium=Social.

2. Ukrainian Municipal Survey, 20 January – 8 February 2016. International Republican Institute. Retrieved from: http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/municipal_poll_2016_-_public_release.pdf.

3. Ukrainian Municipal Survey, Match 2 – 20 2015. International Republican Institute. Retrieved from: http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-05-19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf.

4. Balakirieva O. M., Dmytruk D. M. (2016), Otsinka sotsialno-politychnoi sytuatsii naprykintsi 2016 roku. [The estimation of the socio-political situation at the end of 2016]. *Ukrainskyi sotsium*. [Ukrainian SOCIETY]. 4 (59). 118. Retrieved from: <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/US-4-2016/101-133.pdf> [in Ukrainian].

5. Bolharska diaspora Ukrainy vymahaie vid Poroshenka terytorialnoi avtonomii. [Bulgarian diaspora of Ukraine demands from Poroshenko territorial autonomy.]. *ZMI. Obozrevatel*. [The media. Browser]. Retrieved from: <http://oboz.ks.ua/politics/bolgarska-diaspora-ukrayini-vimagaye-vid-poroshenka-teritorialnoyi-avtonomiyi-zmi-070414602> [in Ukrainian].

6. V Odesi SBU vykryla orhanizatoriv provokatsiinoho marshu, kerovanoho rosiiskymy spetssluzhbamy. [In Odessa, the SBU exposed organizers of a provocative march run by Russian special services]. *Tyzhden.ua*. Retrieved from: <http://tyzhden.ua/News/190434> [in Ukrainian].

7. Vystup V. Brenzovycha na kruhlomu stoli «Uhorskyi chynnyk u vnutrishnii politytsii Ukrainy». [Speech by V. Brenzovich at the round table «Hungarian Factor in Ukraine's Internal Policy»]. *NISD*. [NISS]. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/2625/> [in Ukrainian].

8. Vidomosti shchodo zareiestrovanykh u vstanovlenomu zakonom poriadku politychnykh partii stanom na 18 sichnia 2017 roku. [Information on registered political parties in accordance with the law, as of January 18, 2017]. *Departament derzhavnoi reiestratsii ta notariatu Ministerstva yustytysii Ukrainy*. [Department of State Registration and Notary of the Ministry of Justice of Ukraine]. Retrieved from: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiyy/ [in Ukrainian].

9. Vidpovidno do informatsii Upravlinnia kultury, natsionalnosti, relihii ta okhorony ob'ektiv kulturnoi spadshchyny Odeskoi oblasti, ... [According to the information of the Department of Culture, Nationalities, Religions and the protection of objects of cultural heritage of the Odessa region, ...]. *Tsentr kultur natsionalnykh menshyn Zakarpattia*. [Center for the Cultures of National Minorities of Transcarpathia]. Retrieved from: <http://culture.odessa.gov.ua/naconalno-kulturn-tovaristva-odesko-oblast/> [in Ukrainian].

10. Vidpovidno do informatsii Tsentru kultur natsionalnykh menshyn Zakarpattia, v Ukraini diut taki rusynski orhanizatsii ... [According to information from the Center for the Cultures of National Minorities of Transcarpathia, such Rusyn organizations operate in Ukraine ...]. *Tsentr kultur natsionalnykh menshyn Zakarpattia*. [Center for the Cultures of National Minorities of Transcarpathia]. Retrieved from: <http://centerkultur.xtreemhost.com/archives/category/tovarustva> [in Ukrainian].

11. Vidpovidno do informatsii Tsentru kultur natsionalnykh menshyn Zakarpattia, v Ukraini diut taki uhorski orhanizatsii ... [According to information from the Center for the Cultures of National Minorities of Transcarpathia, such Hungarian organizations operate in Ukraine ...]. *Tsentr kultur natsionalnykh menshyn Zakarpattia*. [Center for the Cultures of National Minorities of Transcarpathia]. Retrieved from: <http://centerkultur.xtreemhost.com/archives/category/tovarustva> [in Ukrainian].

12. Dehterenko A.M. (2008), Etnonatsionalnyi aspekt zhyttiediialnosti terytorialnykh hromad Ukrainskoho Pivnichnogo Pryazovia. [Ethnonational aspect of the life of the territorial communities of the Ukrainian North Pryazovyi]. *Monohrafiia*. [Monograph]. Mariupol : TOV Drukarnia «Novyi svit». [Printing House «Novy Svit» Ltd.] [in Ukrainian].

13. Dehterenko A.M. Etnopolitychni zahrozy ta ryzyky natsionalnoi konsolidatsii: rehionalnyi vymir. [Ethnopolitical Threats and Risks of National Consolidation: Regional Dimension]. *Analitychna zapyska*. [Analytical Note]. Retrieved from: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nats_konsol-eee72.pdf [in Ukrainian].

14. Dlia dovidky: na Zakarpatti diie blyzko 100 shkyl ta bilshe 70 doshkilnykh zakladiv z uhorskoiu movoiu navchannia. [For reference: in Transcarpathia there are about 100 schools and more than 70 pre-school establishments with a Hungarian language of instruction]. *Groza News*. [Grows News]. Retrieved from: <http://groza-news.com.ua/?p=8848> [in Ukrainian].

15. Dovidkovo: (2017), Vidpovidno do Indeksu informatsiinoho vplyvu Kremlia media prostir ye spryiatlyvym dlia hibrydnoho vplyvu v Ukraini (Indeks – 49). (Index of Information Influence of the Kremlin). *Media Sapiens*. [Media Sapiens]. Retrieved from: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/index_informatsiynogo_vplyvu_kremlya/ [in Ukrainian].

16. Dovidkovo: na bazi deviaty raioniv Odeskoi oblasti v 2015 rotsi bula vchynena sprobа stvorennia «Besarabskoi narodnoi respubliky» z predstavnytskym orhanom «Narodna rada Besarabii» z metoiu «zakhystu interesiv natsionalnykh hromad Besarabii». [Reference: on the basis of nine districts of the Odessa region in 2015 an attempt was made to create the "Bessarabian People's Republic" with the representative body "People's Council of Bessarabia" with the aim of "protecting the interests of the national communities of Bessarabia"]. *RBC*. [RBC]. Retrieved from: <https://www.rbc.ua/ukr/news/narodnaya-rada-bessarabii-predstavila-proekt-1431783528.html> [in Ukrainian].

17. Dovidkovo: Ukraintsi za etnichnoi prynalezhnosti nabraly 20 odynts indeksu RRP, etnichni rosiiany – bilsh yak utrychi bilshe (66 odynts RRP). [Reference: Ukrainians for ethnicity have gained 20 units of the index of the Republican Communist Party, ethnic Russians - more than three times more (66 units of the RSP)]. *Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii*. [Kyiv International Institute of Sociology]. Retrieved from: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510> [in Ukrainian].

18. Dovidkovo: shcho zasvidchylo doslidzhennia «Pro zmist i riven sotsialno-psykhologichnoi napruzhenosti na Zakarpatti» Instytutu sotsialnoi ta politychnoi psykholohii APN Ukrainy u hrudni 1996 r. [Reference: as evidenced by the study "On the content and level of socio-psychological tension in Transcarpathia", the Institute of Social and Political Psychology of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine in December 1996]. *Provedenoho na zamovlennia Kabinetu ministriv Ukrainy* [Conducted at the request of the Cabinet of Ministers of Ukraine] [in Ukrainian].

19. Dodatok do rishennia oblasnoi rady vid 21 bereznia 2017 roku № 333-VII «Zvernennia deputativ Odeskoi oblasnoi rady do Premier-ministra Ukrainy shchodo zberezhenia Bolhradskoho raionu Odeskoi oblasti yak samostiinoi administratyvno-terytorialnoi odyntsi». [Annex to the resolution of the regional council dated March 21, 2017, No. 333-VII "Appeal of the deputies of the Odessa Regional Council to the Prime Minister of Ukraine regarding the preservation of the Bolhrad district of the Odessa region as an independent administrative unit"]. *Odeska oblasna rada*. [Odessa Regional Council]. Retrieved from: <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/333-VII.pdf> [in Ukrainian].

20. Doslidzhennia «Pro zmist i riven sotsialno-psykhologichnoi napruzhenosti na Zakarpatti» Instytutu sotsialnoi ta politychnoi psykholohii APN Ukrainy u hrudni 1996 r. [Study on the content and level of socio-psychological tension in the Transcarpathia Institute of Social and Political Psychology of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine in December 1996]. *Potochnyi arkhiv Instytutu sotsialnoi ta politychnoi psykholohii APN Ukrainy* [Current Archives of the Institute of Social and Political Psychology of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine] [in Ukrainian].

21. Mihratsiini protsesy v suchasnomu sviti: svitovi, rehionalnyi ta natsionalnyi vymiry. Poniatiinyi aparat, kontseptualni pidkhody, teoriia i praktyka (1998), (Ed.), [Migration processes in the modern world: world, regional and national dimensions. Conceptual apparatus, conceptual approaches, theory and practice]. *Entsyklopediia*. [Encyclopedia]. Za red. Yu. I. Rymarenka. Kyiv : Dovira [in Ukrainian].

22. Na Zakarpatti derzhsekretar uhorskoho ministerstva roziasniuvatyme mistsevym uhortsiam ekonomichnu dopomohu Uhorschchyny. [In the Transcarpathian region, the State Secretary of the Hungarian Ministry will explain to Hungarians the economic assistance of Hungary to the local Hungarians]. *Zakarpattia onlain*. [Transcarpathia online]. Retrieved from:

<http://zakarpattia.net.ua/News/168081-Na-Zakarpatti-derzhsekreterar-uhorskoho-ministerstva-roziasniuvatyme-mistsevym-uhortsiam-ekonomichnu-dopomohu-Uhorshchyny> [in Ukrainian].

23. Na Zakarpatti zibraly 64 000 pidpysiv proty movnykh zakonoproektiv u VR. [In Zakarpattia, 64 000 signatures were collected against linguistic bills in the Verkhovna Rada]. *7dniv.info*. [7dniv.info]. Retrieved from: <http://7dniv.info/society/88200-na-zakarpatt-zbrali-64-000-pdpisv-proti-movnih-zakonoproektiv-u-vr.html> [in Ukrainian].

24. Napryklad: Komentar Rechnytsi MZS Ukrainy Mariany Betsy u zviazku z vchynenniam aktu vandalizmu shchodo pamiatnyka bolharskym opolchentsiam, vstanovlenoho u misti Bolhrad Odeskoi oblasti. [For example: Commentary by the Speaker of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine Mariani Betsy in connection with the commission of an act of vandalism concerning a monument to the Bulgarian militia established in the city of Bolgrad, Odessa Oblast]. *MZS Ukrainy*. [Ministry of Foreign Affairs of Ukraine]. Retrieved from: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/comments/7014-komentar-rechnici-mzs-ukrajini-marjani-be-ci-u-zvjazku-z-vchinennyam-aktu-vandalizmu-shhodo-pamjatnika-bolgarsykim-opolchencyam-vstanovlenomu-u-misti-bolhrad-odesykoji-oblasti> [in Ukrainian].

25. Oblasna rada VII sklykannia. [Regional Council of the VII convocation]. *Zakarpatska oblasna derzhavna administratsiia*. [Transcarpathian Regional State Administration]. Retrieved from: <http://zakarpatt-rada.gov.ua/oblasna-rada/deputaty/oblasna-rada-vii-sklykannya> [in Ukrainian].

26. Orban proponuie Ukraini uzakonyty podviine hromadianstvo dlia uhortsiv Zakarpattia. [Orban proposes to Ukraine to legalize dual citizenship for the Hungarians of Transcarpathia]. *Yevropeiska pravda*. [European truth]. Retrieved from: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/03/30/7063844/> [in Ukrainian].

27. Stenohrama zasidannia kruhloho stolu 23 chervnia 2016 roku. [Transcript of the round table discussion on June 23, 2016]. *Potochnyi arkhiv Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen*. [Current archive of the National Institute for Strategic Studies] [in Ukrainian].

28. TASS: Mezhdunarodnaia panorama – Rusyni Zakarpatia trebuiut pryznannya svoei natsyonalnosti y avtonomyi kraia cherez dialoh. [TASS: International Panorama - Rusyns of Transcarpathia require recognition of their nationality and autonomy of the region through dialogue]. *TASS*. Retrieved from: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1828915> [in Russian].

29. Tretie vseukrainske munitsypalne opytuvannia 20 sichnia – 12 liutoho 2017 roku. [Third All-Ukrainian Municipal Poll January 20 - February 12, 2017]. *International Republican Institute*. [International Republican Institute]. Retrieved from: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_february_2017_ua.pdf [in Ukrainian].

Одержано 16.05.2019.